

Laura Rodríguez Salgado & Iria Vázquez Silva (eds.)

Muller inmigrante, lingua e sociedade

Vigo: Editorial Galaxia. 2017. 244 pp.

Recensión de Natalia Lodeiros Souto, Universidade de Santiago de Compostela

*M*ULLER *inmigrante, lingua e sociedade* é unha compilación de investigacións que parten do proxecto MILES da Universidade de Vigo: *Muller, inmigración, lingua e sociedade. Novas perspectivas para a integración*. Neste proxecto xúntanse diversas investigadoras galegas en socioloxía e lingüística para amosar un debate necesario na sociedade actual: a integración social de mulleres inmigrantes na comunidade galega. O proxecto MILES pretende mostrar a historia de mulleres inmigrantes desde a perspectiva das propias mulleres. No prólogo, Susana Rodríguez Barcia sinala a importancia do estudo da muller inmigrante e a necesidade de desmontar a identidade conxunta que se ten sobre as mulleres. Indica que, pese aos moitos avances, non se conseguiu aínda unha equidade entre homes e mulleres e menos aínda no que atinxe ás mulleres inmigrantes. Estas mulleres, cunha lingua e cultura propias, están estigmatizadas dentro da sociedade galega, realizan maioritariamente traballos de servizo doméstico, de auxiliares domésticas ou de limpeza.

Nunha breve introdución, as editoras do libro amósannos que esta investigación interdisciplinar emprega unha metodoloxía cualitativa, centrándose no traballo de campo: realizaron 64 entrevistas a mulleres inmigrantes residentes en Galicia dos ámbitos rural, vilego e urbano e 29 entrevistas a persoas de asociacións inmigrantes, ONG e axentes claves no proceso migratorio. As principais conclusións do volume son que existe unha forte xerarquía de xénero na inmigración e que a sociedade galega é asimiladora.

O libro consta de 7 capítulos organizados en dúas partes: a primeira contextualiza o estado actual da inmigración en Galicia, en particular o ámbito político e social; a segunda, na que se centra esta recensión, está formada por 4 capítulos que analizan distintos estudos de caso e afondan nos aspectos máis relevantes dos procesos de adaptación lingüística das mulleres inmigrantes, concretamente no caso das mulleres hispanoamericanas e das magrebís.

O capítulo 4, “Mantemento lingüístico e cultural das mulleres inmigrantes en Galicia” (pp. 125-156), de Laura Rodríguez Salgado, é un estudo sobre o mantemento lingüístico e cultural da poboación inmigrante en Galicia desde unha perspectiva de xénero. Sínálase a relevancia deste mantemento para conseguir unha sociedade equitativa en canto á diversidade cultural. Nos últimos anos Galicia mudou o seu fluxo migratorio e pasou de ser unha comunidade exclusivamente de emigrantes a recibir tamén unha gran cantidade de poboación inmigrante. En consecuencia, existe

unha maior diversidade étnica e é importante garantir a estas poboacións unha serie de dereitos culturais e lingüísticos. Existen numerosos factores que interfieren no mantemento da cultura e da lingua das comunidades inmigrantes. En España desde as institucións apostouse polo ámbito escolar como ferramenta de inclusión, intercambio e socialización para as persoas inmigrantes, tanto para o alumnado como para as familias.

A través de entrevistas a mulleres inmigrantes residentes en Galicia, a investigación pretende visibilizar a gran diversidade cultural existente e as necesidades que esta diversidade entraña. Rodríguez Salgado despois de analizar as entrevistas conclúe que tanto o mantemento cultural como o lingüístico son fundamentais para o benestar social das mulleres inmigrantes, pero elas mesmas sinalan as dificultades da integración na sociedade de destino e a necesidade de contaren de apoio institucional.

Iria Vázquez Silva e Laura Rodríguez Salgado fálannos no capítulo 5 das mulleres da comunidade inmigrante hispanoamericana, unha das máis numerosas de Galicia —na que máis da metade son mulleres—, e da súa adaptación sociolingüística (pp. 157-187). Un punto clave na integración sociolingüística e cultural para as comunidades inmigrantes é a aprendizaxe e dominio da lingua de destino. As actitudes e ideoloxías lingüísticas coas que as persoas inmigrantes se enfrontan ao proceso de integración son fundamentais. A comunidade hispanoamericana atopa en España a mesma lingua, pero variedades e culturas ben diferentes, o que intensifica as incompreensións e malentendidos. O españolismo lingüístico, é dicir, ter como referencia o español estándar, desfavorece as variedades de procedencia americana. As mulleres inmigrantes da comunidade latinoamericana están ademais discriminadas por prexuízos xenófobos e sexistas, así como polo mercado laboral, que as condena a sectores desprestixiados.

A partir das entrevistas do proxecto MILES, neste estudo analízanse as que proceden de mulleres hispanas de países nos que o español é a lingua da administración e da vida cotiá e ademais foron principal destino da emigración galega (Arxentina, México, Venezuela...). As autoras sinalan dúas estratexias de integración: ou ben as informantes manteñen a súa variedade lingüística polo seu carácter identitario, ou ben substitúen ou acomodan trazos lingüísticos que denotan a súa orixe. As que mudan os seus trazos lingüísticos procuran un xeito de integrarse mellor.

En canto ás actitudes lingüísticas das entrevistadas, elas manifestan que identifican diferenzas entre as súas variedades e o interlocutor galego (nos repertorios léxicos e na semántica). Isto provoca moitas veces situacións cómicas e nalgúns casos enfrontamentos. As súas actitudes orixínanse a partir da comparación entre as variedades. Case todas as informantes teñen opinións negativas sobre a variante do español de Galicia, a causa das diferenzas na cortesía e no léxico. Ademais, moitas delas relataron

situacións de discriminación polo uso da súa propia variedade. Isto é indicador dunha discriminación social xeneralizada que vai ligada a prexuízos en todos os ámbitos.

A integración lingüística e social das inmigrantes hispanoamericanas con vínculos familiares con Galicia ten unhas características propias. A análise das entrevistas de mulleres con vínculos coa pasada emigración galega mostra que coñecer xa a lingua e a cultura galega antes de emigrar favorécelles o proceso de integración. Con todo, non están exentas de conflitos lingüísticos e identitarios.

Como conclusión, as autoras insisten na importancia das actitudes da sociedade de destino no proceso de integración, ademais de que as diferenzas no léxico e na semántica provocan conflitos nalgúns casos. A pesar dos prexuízos arraigados da sociedade galega ante esta comunidade inmigrante e dos conflitos que se derivan desta situación, a maioría das entrevistadas teñen un elevado grao de autoestima lingüística debido á conexión lingua-identidade.

No capítulo 6, “Traxectorias lingüísticas de mulleres marroquí en Galicia: análise de caso”, Carme Pereiro Felípez, Gabriela Prego Vázquez e Luz Zas Varela móstrannos, a través do estudo de caso dunha rapaza marroquí de 11 anos, as linguas dos procesos de socialización e explican por que se integra e adquire máis o español ca o galego. A escaseza de materias de ensino do galego como segunda lingua xunto co contexto sociolingüístico de conflito non favorece a mudanza das persoas inmigrantes cara ao galego. Este estudo é parte dun proxecto maior (*Superdiversidade lingüística en áreas periurbanas*) que se centra na muda lingüística da xeración de mulleres adolescentes migradoras de orixe marroquí desde unha perspectiva etnográfica e crítica, a través de análises cualitativas das traxectorias lingüísticas das informantes.

Segundo se explica no estudo, Arteixo é un exemplo paradigmático dos procesos migratorios. Moitos dos seus habitantes son estranxeiros, sendo a marroquí a nacionalidade de orixe máis numerosa. Nesta comunidade primeiro emigraron os homes e logo as mulleres cos fillos e fillas, que se incorporaron á educación galega sen estar preparada a respecto da planificación lingüística. As mulleres manteñen unha relación endo-grupal con mulleres da mesma comunidade mentres que as súas fillas teñen unha socialización maior con grupos autóctonos grazas á escola.

O estudo baséase en tres entrevistas realizadas á mesma rapaza en tres momentos da súa vida. En cada entrevista ela vai explicando como incorpora as diferentes linguas en tres etapas, desde que adquire a súa L1 en Marrocos ata que en Galicia pasa por unha serie de mudas lingüísticas. A análise deste caso concreto presenta que o español predomina sobre o galego no proceso de muda lingüística, xa que o español é a lingua principal de socialización. A informante relata que o galego se vai perdendo porque non o falan as novas xeracións e cre que a primeira lingua de socialización debe ser o español. Pola contra, nos datos recollidos por Pereiro Felípez, no concello

da Baña, dáse a situación contraria: as mulleres marroquís mudan principalmente cara ao galego porque é a lingua predominante na zona, tamén na escola.

En conclusión, a muda lingüística da informante é claramente cara ao español, mentres que o galego permanece no académico e no institucional. O árabe pasa do ámbito familiar a ser considerado como unha oportunidade profesional de futuro. Este caso representativo das redes periurbanas non se pode estender a toda Galicia, como mostra o caso da Baña no que a muda vai cara ao galego. Por iso, como indican as autoras, é necesario apostar por unha planificación de políticas lingüísticas educativas que fomenten o galego nos novos contextos multilingües e que teñan en conta a perspectiva émica (a que favorece o punto de vista da comunidade que forma parte da investigación ou da planificación).

Por último, no capítulo 7 Verónica Verdía Varela, Ana Sánchez Bello e Renée DePalma preséntannos as percepcións sobre as mulleres magrebís na sociedade galega a través das experiencias das propias inmigrantes e máis as perspectivas do profesorado de centros con alumnado pertencente a esta comunidade inmigrante. As mulleres inmigrantes teñen papeis diferentes aos homes (por exemplo coa familia) e isto vese reflectido no imaxinario social: estas mulleres son consideradas as *outras* fronte ás occidentais. A través dunha investigación anterior que tiña por obxectivo coñecer como os inmigrantes entendían unha integración con éxito, as autoras decatáronse da importancia do factor de xénero e do papel relevante da muller/nena magrebí.

A comunidade magrebí chega a Galicia a partir dos anos 90. Primeiro chegaron os homes en idade activa e logo produciuse a reagrupación familiar, emigraron as mulleres e os fillos e fillas. Estas comunidades instaláronse en concellos atractivos polo seu mercado laboral e polo prezo da vivenda. En canto á vida laboral, a maioría insírese no ámbito do comercio e sobre todo na venda ambulante (especialmente os homes). Como se explica no libro, a sociedade ten unha imaxe estereotipada da muller inmigrante. En concreto, o colectivo musulmán percíbese como moi diferente e resistente á asimilación occidental, sobre todo a causa da súa relixión. O descoñecemento e a ignorancia provocan unha imaxe deste colectivo afastada da realidade. Mostra disto é que a xente entende que a discriminación das mulleres magrebís é debida a súa relixión, o Islam, que se ve como o elemento de gran diferenza entre as dúas culturas. A sociedade amosa reticencia á imposición do *hijab*, ao sistema de herdanzas e á poligamia, mais en realidade, estas prácticas non están xeneralizadas. Ademais, os medios de comunicación, debido á súa visión etnocentrista, favorecen tamén a creación de percepcións sobre a comunidade magrebí que non casan coa realidade.

As persoas magrebís que residen en Galicia pensan que estes prexuízos cara á súa comunidade se deben principalmente ao descoñecemento sobre os países de orixe e

á súa cultura, ao rexeitamento da vestimenta da mulleres (especialmente do *hijab*) e aos medios de comunicación, que transmiten información deformada da realidade. Fronte a esta imaxe, no traballo de campo as autoras atoparon mulleres magrebís activas en canto á formación de asociacións nas que imparten clases a nenos e nenas, axudan a outras mulleres, fan de mediadoras e loitan polos seus dereitos. A realidade non se corresponde cos prexuizados.

En canto á perspectiva do profesorado, parte dunha división de roles nas familias magrebís. Os homes son os que están máis presentes no espazo público e as mulleres relaciónanse con xente da súa propia comunidade. Esta situación reflíctese nas nenas, que conscientes moitas veces destes problemas tenden a esforzarse máis no seu proceso educativo. Os nenos teñen menos problemas de integración, con frecuencia grazas ao deporte. Aínda así, o imaxinario social e certos prexuizados tamén se atopan entre o profesorado, especialmente no que atangue á vestimenta das mulleres. En xeral, o que preocupa desde a escola é a tendencia ao illamento dalgunhas mulleres magrebís — en moitos casos por problemas de comunicación— e a tendencia á falta de respecto por parte dalgúns nenos ás súas profesoras polo feito de seren mulleres. Con todo, é preciso desenvolver políticas e prácticas que fomenten a diversidade, eliminando así os prexuizados, prestando especial atención á escola, dada a súa importancia para sensibilizar o alumnado con prácticas interculturais e de diversidade.

Este libro está dirixido a calquera persoa interesada no tema e non é preciso ser especialista, nin ter coñecementos previos para a súa lectura. Aínda que foi publicado en 2017, mantén plena actualidade. Nun momento en que o feminismo debe ser a bandeira da igualdade e cos movementos migratorios en auge, empezan a renacer ideais contrarios aos dereitos das mulleres e dos inmigrantes, é dicir, contrarios á liberdade. Por iso é tan necesario mostrar estas realidades na voz das propias mulleres inmigrantes. A inserción de opinións de mulleres inmigrantes e doutros axentes dos procesos de integración (profesorado, ONG, etc.) dá credibilidade e sustento ao relato das conclusións.

Por outra banda, o discurso é accesible a todo tipo de audiencia sen que se deixe de lado o ton académico e as referencias a múltiples estudos relevantes. Tamén se inclúen notas ao pé con indicacións e definicións de conceptos importantes, que facilitan a lectura e comprensión do texto. Ademais, o feito de que todas as autoras dos capítulos sexan mulleres nótase, sobre todo, á hora de coidar a linguaxe desde o punto de vista da inclusión, xa que evitan o sexismo lingüístico.

Nas sociedades globalizadas e multiculturais de hoxe en día debemos garantir os dereitos de todas as persoas, especialmente das máis vulnerables. Sen dúbida, é necesario apostar por políticas de integración e mediación que teñan en conta sempre a perspectiva das propias persoas inmigrantes.

En suma, pódese dicir que *Muller inmigrante, lingua e sociedade* constitúe unha innovadora reflexión sobre un tema pouco traballado no ámbito galego. O estudo salienta a dobre discriminación, ser inmigrantes e ser mulleres, e acertadamente pon tales discriminacións sobre a mesa para que o conxunto da sociedade reaccione e exixa políticas e actitudes que avoguen pola igualdade e a integración das persoas inmigrantes. Igualmente relevante é a análise da crítica situación do galego. En conxunto, este volume axuda a mostrar camiños para que as mulleres e os homes inmigrantes non o vexan como lingua de segunda opción na propia sociedade que os acolle, así como a importancia da escola e a integración de toda a familia, sempre en loita contra os prexuizados.